

Наталія РЕБРИК,

*проректор Закарпатської академії мистецтв,
доцент кафедри культури
та соціально-гуманітарних дисциплін,
кандидат філологічних наук,
м. Ужгород, Україна*

**ЛІТЕРАТУРНА ТВОРЧІСТЬ
В. ГРЕНДЖИ-ДОНСЬКОГО
ЯК ЯВИЩЕ НОВІТНЬОЇ
ЗАКАРПАТОУКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

Ребрик Н. Й. Літературна творчість В. Гренджі-Донського як явище новітньої закарпатоукраїнської літератури. У статті йдеться про творчість Василя Гренджі-Донського як явище новітньої закарпатоукраїнської літератури, аналізуються його твори в жанрі прози, поезії та драматургії.

Ключові слова: Гренджа-Донський, Закарпаття, новітня література, фонетичний правопис, перший.

Ребрик Н. Й. Литературное творчество В. Гренджи-Донского как явление новейшей закарпатоукраинской литературы. В статье говорится о творчестве Василия Гренджи-Донского как явлении новейшей закарпатоукраинской литературы, анализируются его произведения в жанре прозы, поэзии и драматургии.

Ключевые слова: Гренджа-Донской, Закарпатье, новейшая литература, фонетическое правописание, первый.

Rebryk N. Literary activity of V. Hrendzha-Donskyi as a phenomenon of new Transcarpathian Ukrainian literature. The article deals with creative writings of Vasyl Hrendzha-Donskyi as a phenomenon of new Transcarpathian Ukrainian literature, analyzes his prose, poetry and playwright works.

Key words: Hrendzha-Donskyi, Transcarpathian new literature, phonetic writing, first.

Академік Олекса Мишанич ще наприкінці 1980-их твердив: «Нині настав час, коли треба об'єктивно підійти до всього, зробленого письменником [Василем Гренджею-Донським. – Н. Р.], належно оцінити його внесок в український літературний процес, вказувати на те, що він зробив, а не на те, чого не зробив і не міг зробити». Те, що зробив Гренджа-Донський як письменник на Закарпатті, очевидно, найточніше визначив академік Микола Мушинка: «...в закарпатоукраїнській літературі він – письменник № 1. Немає більшого від нього...». А Михайло Мольнар уточнює: «творчість письменника назавжди залишиться невід'ємною частиною культурного надбання закарпатських українців. Ім'я Гренджі-Донського так само нерозривно пов'язане з історією новітньої української літератури на Закарпатті, як ім'я Івана Котляревського з початками новітньої української літератури в центральних та східних областях України, Маркіяна Шашкевича – в Галичині, Юрія Федьковича – на Буковині».

Справді, Василь Степанович Гренджа-Донський, політичний емігрант, який із 1939 року і до кінця своїх днів змушений був жити у розлуці з отчим краєм у Чехословаччині, він був більше знаний за кордоном, аніж у себе на батьківщині, де радянська влада твердо і, здавалось, навечно причепила йому ярлик «буржуазного націоналіста», «ворога трудящих». Проте його постать в українській літературі Закарпаття посідає першорядне місце. За кількістю написаних творів він один з найпродуктивніших письменників. Як пише Богдан Романенчук, «він був справжнім батьком нової, української змістом і формою літератури. І батьком національного відродження українського Закарпаття». Активна літературна й культурно-громадська діяльність Василя Гренджі-Донського у 20-30-х роках ХХ ст. сприяла національному самоусвідомленню населення Закарпаття, становленню й розвитку тут нової української літератури. Він прокладав шляхи єднання Закарпаття з великою Україною, вводив письменство краю в загальноукраїнський літературний процес.

Багато в чому доля судила письменнику бути першопрохідцем. Він написав першу збірку поезій на Закарпатті українською літературною мовою («Квіти з терням», 1923), став основоположником великого епосу на Закарпатті («Червона скала», 1930), написав перші соціальні та історичні повісті («Ілько Липей – карпатський розбійник», 1936, «Петро Петрович», 1937), перші героїко-патріотичні драми («Золоті ключі Срібної Землі», «Скам'янілі серця»), видавав перший український журнал на Закарпатті «Наша земля» (1927-1928), першим художньо відтворив постать Тараса Шевченка. Він першим у своїй творчості почав утверджувати ідею соборності українських земель, ідею з'єднання Закарпаття з великою Україною. Його твори – вперше були опубліковані на Великій Україні («Тернові квіти полонина, Харків, 1928).

Прізвище письменника просто Гренджа. Літературний псевдонім – Донський. Він обрав його з тією метою, щоб висловити свою віру в неподіль-

ність українських земель, які сягають від Карпат – його колиски – до самого Дону. Про свої дитячі роки розповідає зачаровано сам письменник в «Автобіографії», якою надзвичайно захоплювався Євген Маланюк, вважав її поемою, співставляв з автобіографіями Стефаніка і Черемшини. «Шкода цитувати автобіографію, – писав він, – в її мелодію треба вслухатися, а уривки нічого не дадуть».

Писати почав дуже рано. Його перший вірш з'явився ще в 1912 році в будапештській газеті «Неділя», яка видавалася народною мовою. З 1921 року майбутній письменник співпрацював у тижневику «Русин». На цей час і припадає початок літературної творчості Василя Гренджі-Донського.

Із Будапешта поет привіз із собою добірку власних віршів, які на заохоту західноукраїнського поета-модерніста Василя Пачовського вислав на літературний конкурс Шкільного Реферату Підкарпатської Русі, де поезії були відзначені другою премією. На ці кошти В. Гренджа-Донський видає у 1923 р. свою першу збірку «Квіти з терням». У передмові до неї В. Пачовський писав: «Сесі “Квіти з терням» вирости з крові і з болю». Сам Василь Гренджа-Донський згадував: «Згадую про моє знайомство з поетом Василем Пачовським у 20-х роках, який мене вивів на широкі води української літератури, і, мов хлопця, взяв на руки та показав дорогу на Український Парнас, додаючи мені охоти до ходіння по тернистому шляху українських письменників. Через нього я попав у товариство інтелектуалів... Вони помагали мені набувати національної і соціальної свідомості». Чеський критик Антонін Гартл відзначав, що «цією збіркою започаткувалася нова ера в літературі Закарпаття, а її автор став основоположником новітньої української літератури по сей бік Карпат». Євген Маланюк теж високо оцінив збірку «Квіти з терням», назвавши її «правдивою поезією».

Сповнена глибокого патріотизму, зіткана воістину з крові й болю, вона промовляє до самої душі читача, коли автор розповідає про горе й нужду верховинців, коли закликає їх пам'ятати, що вони належать до великого українського народу, що батьківщина їхня – Україна, і мова рідна – українська:

*Люби рідну мову, люби рідне слово
І справі народній ти відданим будь.
Люби Україну, люби як нікого,
Вона ж твоя мати, того не забудь.
(«Люби рідну мову»)*

Провідний мотив збірки – соціальний. Поет створив новий образ – образ русина-українця, котрий ще й на світ не з'явився, а його вже чекають кайдани:

*Ще го й на світі не було,
Ще го і не знали,
А вже пута парували,
Окови кували. («Русин»)*

Як зауважує Зірка Гренджа-Донська, дочка письменника, «відомий поет Андрій Малишко не міг на-

слухатись цим віршем. Прослухав його кілька разів, після чого задумався і промовив: «Якби цей автор нічого більше не написав, то він – поет». Молодий поет висловив ті нові почуття національного та соціального пробудження, якими все виразніше переймалися його земляки. Ці поезії, створені мовою народу, за словами Пачовського, були «піснею серця, що твориться із крові і сліз народного болю...». Серце не може плакати чужою мовою. Відомий галицький письменник О. Бабій, який мав значний вплив на молодого закарпатського автора, зокрема зазначав, що «...в особі Василя Гренджі-Донського український Парнас вітає на своєму порозі дійсно талановитого співця».

У цьому ж 1923 році вийшла друга збірка поезій В. Гренджі-Донського «Золоті ключі», в якій автор з любов'ю й ніжністю оспівує Срібну Землю, змальовує нуждену долю її народу, створює символічний образ золотих ключів, що колись були кинуті в Тису, тепер же настав час їх здобути. І це повинні зробити самі трудящі, чий права і гідність зневажалися віками:

*Але ключів не здобути,
Кинених у воду,
Доки з мраку не підіймесь
Свідомість народу.
(«Золоті ключі»)*

Особливо важливою є поетична збірка Василя Гренджі-Донського «Шляхом терновим» (1924). Це перша книжка в закарпатоукраїнській літературі, написана сучасною українською літературною мовою і видана фонетичним правописом. Вражає і запам'ятовується те, що поет заговорив сердитим, пристрасним словом бунтаря, який не тільки сам протестує проти неволі й несправедливих порядків, але й закликає народ до боротьби:

*Вставай, народе, зривай кайдани,
Виріж тиранів, катів убивай,
За наші сльози, за наші рани,
За наші муки – згинуть тирани,
Раби, до бою, за любимий край!
(«Вставай, народе»)*

Через це й не дивно, що окупаційна чеська влада називає Василя Гренджу-Донського «русинським бунтарем», а його твори забороняє друкувати й виголошувати публічно. Так сталося з поезією «Пророкові – великому Кобзареві», яку чеська поліція заборонила декламувати на святкуванні 67-ї річниці з дня смерті Т. Шевченка. А за вірш «Розділили Україну поміж ворогів» письменника засудили на три місяці тюрми. Чому ж? Бо це поезія про світлу мрію поета – бачити Закарпаття в складі єдиної соборної України. «Збірка «Шляхом терновим», – пише братиславський україніст Михайло Мольнар, – переконує нас, що й літературне життя пригнобленого в минулому Закарпаття було терновим. Але між цими тернами з'являються чудові квіти літературної творчості, такої спорідненої з

життям і думами простого народу». Згадуючи ті часи, В. Гренджа-Донський писав: «Молодь вірші збірки підхопила, привітала їх залюбки, захоплювалася ними. Книжок українських земель на Закарпаття не допускали, українського друкованого слова було мало... Ця моя книжечка просто примусила, приневомила й газети політичних партій перейти на фонетику.»

Прекрасним ліричним віночком Василя Гренджі-Донського є його поетична збірка «Китиця квіток» (1925), присвячена дітям. Вірші її приваблюють невіддільною щирістю, безпосередністю, надзвичайною мелодійністю. У них автор прагне прищепити дітям, «сим квітонькам, голубонькам, сим ангелам раю», святі чуття любові до свого народу і слова, до рідного краю і природи. Написані в душі народнопісенних традицій, багато поезій цієї збірки увійшло до шкільних читанок, стали народними піснями.

У 1926 р. виходить перше прозове видання письменника – збірка «Оповідання з Карпатських полонин», яку через два роки було перевидано у Харкові. Твори, вміщені в цій збірці, теж адресувалися молоді. Завдяки безпосередності, незвичайності, майстерно поєднаними з простотою художнього втілення, вони користувалися великим успіхом.

1928 рік – час виходу в світ збірки поезій В. Гренджі-Донського «Тернові квіти полонини» у Харкові. Це перша книжка закарпатського автора, що вийшла поза межами краю і сприяла тому, що велика Україна змогла побачити справжню літературу Закарпаття, де також живе український народ. На думку критики, «Тернові квіти полонини» вважаються найкращою поетичною збіркою письменника. З цього приводу В. Барчан писала: «У віршах збірки спостерігаємо помітну еволюцію світогляду В. Гренджі-Донського. Його позиція поета-громадянина стає більш активною, наступальною. Про його переконання у можливості досягнення народом своєї заповітної мети свідчать прямі заклики до революційної боротьби. З'являється більш виразний образ вільної України, що надихає на боротьбу за визволення. У душі неоромантичної поетики В. Гренджа-Донський поетизує відважних лицарів, патріотів-повстанців, революціонерів».

Окрім цього, у Харкові в 1930 році виходить альманах «Груні – степам», в якому твори В. Гренджі-Донського займають провідне місце, а його вислів «щире привітання шлють ґруні степам» став відтоді крилатим.

Велика заслуга ювіляра і в тому, що він став редактором і видавцем першого на Закарпатті українського літературного й суспільно-політичного журналу «Наша земля», який виходив усього два роки – з 1927 по 1928 рік, але відіграв виняткову роль у становленні прогресивної української літератури у нашому краї. Часопис знайомив закарпатців з літературою великої України, часто публікував твори Павла Тичини, Володимира Сосюри, Василя Еллана-Блакитного, Остапа Вишні, а також Спиридона Черкасенка, з яким Василь Гренджа-Донський тісно співпрацював цілих п'ять років (з 1923

по 1928 рік, коли Черкасенко жив на Закарпатті). Гренджа-Донський був не тільки редактором, а й активним автором журналу. На його сторінках письменник видрукував велику кількість статей, нарисів, у яких гостро протестував проти соціального й національного гніту в рідному краї. Його нарис «По Підкарпатті. Країна темноти, нужди, голоду й... чехізації» обійшов чимало земель за кордоном, передруковувався в Америці й Україні, він визнаний перлиною закарпатської публіцистики.

На період роботи в «Нашій землі» припадає розквіт поетичного таланту В. Гренджі-Донського. У численних віршах, видрукуваних на сторінках журналу (їх понад 40), автор підносить до широких соціальних узагальнень, підпорядкованих найвищій ідеї – його світлій мрії – з'єднанню Закарпаття з великою Україною:

*Орле сизокрилий,
Розкажи вітрам:
Щире привітання
Шлють ґруні степам.
Стань на крила вітру,
Полети на Схід,
О, скажи, що гинем
Серед мук і бід, –*

пише поет у вірші «Щире привітання шлють ґруні степам», втілюючи в образі ґрунів поневолене Закарпаття, а в образі степів – велику Україну. Як зауважує Олекса Мишанич, вірші В. Гренджі-Донського, що з'явилися у журналі «Наша земля», «є зразком соціальної лірики Закарпаття 20-30-х років, складають кращу сторінку великої творчої спадщини письменника».

Визначним досягненням В. Гренджі-Донського є і те, що він першим у своєму краї звернувся до художнього осмислення образу Тараса Шевченка і його ідей. У 1926 р. з'явився вірш «Пробудивсь в могилі пророк незабутній», в якому автор заявив, що Шевченко як за життя, так і після смерті запалює народ до боротьби з соціальним і національним гнітом; не лише твори, а й могила Кобзаря наводила страх на царських сатрапів. Автор називає безсмертного Тараса великим пророком, вкладаючи в цей образ глибокий революційний зміст, утверджуючи ідею боротьби з соціальним і національним гнітом. Саме цю ідею уславлюють й інші поезії Гренджі-Донського: «Пророкові – великому Кобзареві», «Могила пророка», а також стаття «Тарас Шевченко», яка завершується словами: «...він (Шевченко. – Н. Р.) – найбільший син того самого народу, котрого й ми є нероздільною частиною. І ніхто не зможе нас відмежувати від його думок. Ми, підкарпатські українці, приєднуємо сьогодні і свій доземний уклін пам'яті великого Кобзаря до поклону всього українського народу та кличемо:

*Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люди,
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть.*
(«Наша земля», 1927 р., ч. 2)

Василь Гренджа-Донський збагатив скарбницю української літератури прекрасним епосом «Червона скала», в якому на основі переказу про Хустський замок оспівав героїчне минуле свого народу з часів монголо-татарського нашествия і проголосив – уже вкотре! – ідею соборності всіх українських земель. Цей твір став улюбленою лектурою шкільної молоді, захоплював щирим ліризмом, народно-пісенною образністю, колоритно вимальованими пейзажами, а літературна критика визначає його як найкращий лірично-епічний твір на Закарпатті про славу минувшину наших предків, їх священну боротьбу за волю й незалежність.

Перу Василя Гренджі-Донського належать і перші соціальні повісті на Закарпатті: «Ілько Липей – карпатський розбійник» (1936) та історична повість «Петро Петрович» (1937), яку Спиридон Черкасенко справедливо визначив як «одну з найцінніших вкладок у скарбницю нового підкарпатського письменства».

Справжнім майстром реалістичного оповідання постає В. Гренджа-Донський зі сторінок збірки «Назустріч волі» (1928-1930), в якій головна увага автора зосереджена на змалюванні героїчних буднів Гуцульської Республіки періоду 1918-1919 років.

Про всебічність творчої натури письменника свідчить його драматургічний доробок – п'єси «Сиротина» (1925), «Останній бій» (1930), «Як сади зацвітуть» (1937), переклади: з угорської – оповідання Мора Йокаї «Ксара», багато віршів та поема «Апостол» Шандора Петефі, з німецької – оперета Галлера і Вольфа «Барон Кіммель», оперета Й. Штрауса «Пергач», оперета Целлера «Пташник з Тиролю», драма Гарцера «Морфій». Як публіцист, активно співпрацюючи багато років із періодичними виданнями «Пчілка», «Свобода», «Нова свобода», «Українське слово», «Русин», Василь Гренджа-Донський опублікував на їх сторінках велику кількість статей найрізноманітнішого характеру: на політичні, економічні, культурно-освітні, етнографічні, туристичні та інші теми.

Отже, з певністю можемо стверджувати й по праву гордитися тим, що вже наприкінці 30-х років Василь Гренджа-Донський став найкращим письменником в закарпатоукраїнській літературі. Він проявив себе в усіх літературних жанрах: поезії, прозі, драматургії, публіцистиці, фольклористиці, літературній критиці; став добре знаним на всіх українських землях і виніс таким чином рідне Закарпаття на загальноукраїнську арену.

Окремо слід сказати про роки 1938-1939 у житті письменника. Бо це була вершина його публіцистичної й суспільно-політичної діяльності. Щирим серцем привітав він народження незалежної держави – Карпатської України, заради якої працював з вервою неофіта вдень і вночі, по 16 годин на добу. Бо, як пише сам, «ми працювали для себе, будували свою власну хату». Він редагує газету «Нова свобода», «Урядовий вісник», працює в міністерстві пропаганди уряду Карпатської України, щоденно їздить по містах і селах Закарпаття, виступаючи в ролі організатора національно-полі-

тичних сил, мобілізуючи населення краю до чинного вияву його палкого бажання бути господарем на своїй землі. А ще в цей незабутній період історії Закарпаття письменник виступає хронікером подій. Він з достовірною точністю фіксує кожен денні факти боротьби за автономну державність. На жаль, майже півстоліття, всупереч щирому бажанню автора опублікувати ці матеріали, залишалися вони невідомими. Більше того, побоюючись нових переслідувань, письменник змушений був переховувати рукопис, навіть тримати закопанним. І тільки завдяки старанням дочки В. Гренджі-Донського Зірки в 1987 р. історичної ваги записки були видрукувані в США і становлять 8-й том 13-томного видання творів письменника. «Щастя й горе Карпатської України» – так називається ця хроніка, яка, на думку критики, є унікальним мемуарним твором, що цілком заслуговує на те, щоб ім'я автора було золотими літерами вписане в пантеон найвизначніших діячів України.

На його очах гинули кращі сини Закарпаття – січовики. У хроніці він закарбував їхні імена, розповів про їхні подвиги. Письменник був присутній на Соймі Карпатської України й подав із нього детальний репортаж. А через три дні після Сойму угорські фашисти арештували його й ув'язнили в тячівській тюрмі як найнебезпечнішого злочинця, запроторили його в окрему камеру та ще й озброєного бандита поставили під дверима. Його засудили до страти. І про це не велено знати нікому, навіть рідним...

Багато передумав він у ті передсмертні хвилини, але й тоді не зрікся своїх священних ідеалів. Свідченням цьому – рядки його заповіту своїй улюбленій донечці Зірці: «До тебе моє останнє слово, дорога моя донечко, любя Зірко! Не плач за своїм батьком, а неси голову гордо, високо. Твій тато не злодій, не грабіжник, але постраждав за велику святу ідею, за визволення нашого народу... Хай твоє серце кипить ненавистю до тих, що брудною ногою вступили на нашу святу землю і чоботом здавили нашу вимріяну волю. Хустська гора, де лежать лицарі, хай буде перед тобою святою. І я хотів би там спочивати, між товаришами-січовиками. Коли Україна збере ті святі кості до одної могили. Це буде пам'ятка великого і трагічного Березня Карпатської України...»

Скільки ж то громадянської мужності й віри в майбутність треба було мати в своєму серці, щоб і на порозі смерті, за ґратами, писати такі слова!

Цілком таємно, на клаптиках паперу, видуманим шрифтом, що складався із назв чисел кількома мовами, писав письменник свою хроніку, а ще – вірші, які склали цикл «В тюрмі». Вони відтворюють великомученицькі терпіння, глибокі переживання з приводу почутого, побаченого й самим відчутого та глибоку ненависть до окупантів:

*Одні з нас на розстріл, а другі на муки,
а край у неволі, народ у ярмі...
Коли б не ці ґрати – нам зброю у руки,
щоб ми не вмирили без діла в тюрмі.*

*Нехай я загину не тут, у темниці,
а там, де гармати ревуть і гучать,
де сиплють грозою гарячої криці,
де кулями косять, шаблями дзвенять...
(«Одні з нас на розстріл»,
Тячів, тюрма, 28. III. 1939)*

Поета й справді вважали замордованим. Але Господь судив йому вижити. Вороги побоялися, мабуть, знищити добре знаного на той час письменника, на захист якого виступила літературна громадськість Словаччини, Югославії, Румунії, українська діаспора Америки. З тячівської тюрми його переводять етапом у Криву (під Хустом), а потім у концентраційний табір Ворюлопош, вглиб Угорщини, де він зазнає жорстоких катувань за свій сміливий виступ на захист ув'язнених.

Згодом письменника було звільнено під суворий поліційний нагляд. Загроза смерті чатувала на нього щомиті. Єдиним рятунком було нелегально покинути батьківщину. Ту єдину, яку всім серцем любив, заради якої готовий був на смерть. Місцем прихистку стала для Василя Гренджі-Донського Словаччина – місто Братислава. Тут він прожив другу половину свого життя – 35 років. І вже серце не покидали туга і смуток за полишеним отчим краєм. Про це свідчать його поезії, написані в еміграції, у яких злилися воедино незгасла любов до Срібної Землі з невимовним болем від вимушеної розлуки з нею:

*О Верховино, рідний краю,
ох, як потрібна ти мені,
твого я сонечка бажая,
та не знаходжу в чужині.
(«Нема, нема над Верховину»)
І тут є гори – берег, ліс і бір,
Крізь далеч і словацькі гори сині,
Але нема на світі більше гір
Таких, як у Карпатській Україні.
(«Ох, гори рідні, ох, люблю я вас»)*

Як хотілося поетові полинити у свій рідний край, поклонитися улюбленим долинам, полонинам! Але ні. Дорога до отчого краю була для нього закрита. Не міг він прибути навіть на похорони своєї рідної неньки, яка померла в 1940 році. Тільки через три десятиліття, у 1970 році, здійснилася жадана мрія В. Гренджі-Донського – побувати на Закарпатті. Таке щастя – відвідати рідні місця – судилося йому ще раз улітку 1973 року. Було то востаннє...

У перші роки перебування на еміграції Василь Гренджа-Донський зробив чимало для організації культурного життя українців Словаччини. Був співпрацівником дитячого журналу «Дзвіночок», «Піонерської газети», перекладав підручники з чеської та словацької мов для українських шкіл. Та невдовзі його грубо звинувачено в буржуазному націоналізмі й на 20 років відсторонено від літературної діяльності. Лише в 1960 році, коли в Києві з ініціативи Максима Рильського з'явився збірник «Ластівка з Пряшівщини», а в ньому 15 віршів Ва-

сила Гренджі-Донського, письменник повернувся і на сторінки словацької преси. У 1964 р. вийшла в Пряшеві його перша післявоєнна збірка «Шляхом терновим», у 1969 році – «Місячні ґруні», у 1973 р. – повість для дітей «Петрик». В Україні в Києві побачила світ збірка «Шляхом терновим» (1972). Це було друге народження В. Гренджі-Донського як письменника. Хоч, власне, творчого пера не покидав він ніколи. Цей митець належав до тих людей, що вмели цінувати кожну мить, щоб не канула вона безслідно в Лету, а стала вистражданим вагомим словом. Мабуть, лише цим можна пояснити те, що і, будучи кинутим в несправедливе довготривале забуття, в чужомовному оточенні, він зумів ще так багато написати. Десятки поезій, поеми «В сторіччя Т. Шевченка», «Криваві тумани», «В тилу ворога», «Наше півстоліття», драматичні поеми «Зруб», «Русалка», «Верховина», «Попадя», «Пісня», «Токаїк», «Скам'янілі серця», казки, п'єски, радіосценки для дітей, повісті «Запропащені роки», «Світання над горами», роман «Сини Верховини», «Спогади», щоденник «Щастя й горе Карпатської України»; переклади творів чеських та словацьких авторів... Це далеко не повний перелік того, що створено письменником в еміграції, де на кусник насущного хліба він заробляв, працюючи аж до виходу на пенсію рядовим службовцем у банку. А коли ж писав? Відповідь його така: «Від світанку до ранку я – поет. З ранку до вечора – урядовець. З вечора до світанку – я знову поет. У кінці роботи знімаю нарукавники, виходжу на вулицю, вдихаю пахощі весни, милуюся людьми, думаю про життя, переживаю за час теперішній і майбутній. І ніхто не зрівняється зі мною, бо я – мистець».

Василь Гренджа-Донський постійно нагадував своїм землякам, що вони сини великого народу, що у них є брати, і колись мати Україна пригорне їх до своїх грудей і засяє усім українцям омріяне сонце свободи. Його завжди захоплювали національні державницькі змагання українського народу. «Улюбленою моєю метою – зізнавався письменник, – є героїчна доба 1918-1919 рр. Я завжди туди повертаюся, щоб на своїй скромній бандурі оспівати святий Бунт і черпати сили на даліше». Подіям 1918-1919 рр. В. Гренджа-Донський присвятив збірку оповідань «Назустріч волі» та поему «Вставаймо». Із гірким болем писав, що Україна розшматована ворогами. Карпати з обох боків «багнетами приперли»; на галицьких долинах стогне Дністер, ниви буковинські «румун присів».

*На Говерлі, на високій,
З болю хтось завмер,
А на галицьких долинах
Застогнав Дністер...
Гей, ви, ниви буковинські,
Вас румун присів...
Розділили Україну
Поміж ворогів, –*

пише поет у вірші «Розділили Україну поміж ворогів». Та крізь біль і розпач проривається віра, що Україна буде єдиною, буде вільною:

*Але вона встане, встане,
Бо народ живе!
Вже недовгий час страждання
Й воля оживе.*

Василь Гренджа-Донський щиро вітав пробудження соціальної й національної свідомості своїх краян, боротьбу проти окупації за визволення і возз'єднання краю з Україною. Тому-то як здійснення віковичної мрії багатьох поколінь, як найвеличніше, найжаданіше свято сприйняв він народження Карпатської України. У вірші «Мойї донечці» поет пише:

*Ми знаємо, що люди ми є смертні,
І нам також колись прийдуть на зміну.
Ми є лишень короткі епізоди
всієї вічності, а вічність та –
це наш народ і наша Україна,
навіки – вічна і свята.*

Навіть перебуваючи за тюремними ґратами, знаючи, що Карпатська Україна стікає кров'ю, Василь Гренджа-Донський заявляє: «Наш народ не лиш Карпати, наш народ – титан» («Велика п'ятниця в тюрмі»). Справу утвердження української державності не вважав безнадійною і після загибелі Карпатської України, ніколи не переставав вірити, що його багатостраждальна земля буде колись щасливою, вільною:

*Моя Карпатська Україно,
Найкраща квітка ти моя,
Я вірю: будеш ти свободна
І будем разом – ти і я.
(«Моя Карпатська Україно»)*

Ідея соборності всіх українських земель пронизує й епічну творчість В. Гренджі-Донського. У ранніх оповіданнях про Гуцульську республіку (збірка «Покрив туман співучі ріки») та в романі «Сини Верховини» автор зумів відтворити загальне революційне піднесення в краї, возвеличити святі прагнення гуцулів визволити свою землю від окупантів і з'єднатися з усім українським народом. Величним ідеалом соборності пройнятий історичний роман «Петро Петрович», у якому автор показує, що за часів Галицько-Волинського князівства значна частина Закарпаття входила до складу цієї держави. Полемічне вістря роману було спрямоване проти чужоземних тлумачів нашої історії, які намагалися «доказувати» окремішність населення Закарпаття.

Безперечно, важко назвати іншого письменника, який зробив би стільки для утвердження національної свідомості населення Закарпаття, ідеї єдності всього українського народу, як Василь Гренджа-Донський. Ми, вдячні нащадки поета, розуміємо це сповна. І сьогодні, йдучи нелегкими шляхами розбудови й утвердження незалежної своєї держави, свято пам'ятаємо його вистраждане, сповнене незрадливої любові до матері України, щире, синівське, заповітне: «...вічність та – це наш народ і наша Україна...»

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

1. *Гренджа-Донський В.* Твори в 12 тт. – Вашингтон: Карпатський Союз, 1987-1994.
2. *Гренджа-Донський В.* Українська культура на Закарпатті на початку цього сторіччя і за першої Чехословаччини // *Гренджа-Донський В.* Твори. – Т. 9. – Вашингтон: Карпатський Союз, 1989. – С. 393-403.
3. *Гренджа-Донський В.* Щастя і горе Карпатської України: Щоденник // *Гренджа-Донський В.* Твори. – Т. 8. – Вашингтон: Карпатський Союз, 1987. – 488 с.
4. *Гренджа-Донська З.* «Ми є лишень короткі епізоди...». Життя і творчість Василя Гренджі-Донського. – Ужгород: Срібна земля, 1993. – 82 с.
5. *Мишанич О.* Василь Гренджа-Донський // Повернення. Літературно-критичні статті і нариси. – К.: АТ «Обереги», 1993. – С. 94-111.
6. *Мольнар М.* Доля співця полонин. Причинок до творчої біографії В. Гренджі-Донського // Зустрічі культур: 3 чехословацько-українських взаємовідносин. – Братислава: Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі, відділ української літератури в Пряшеві, 1980. – С. 388-447.
7. *Рекіта В. І.* Історія Закарпаття у творчій спадщині Василя Гренджі-Донського / Передм. В. Задорожного. – Вид. друге, переробл., доп. – Ужгород: Гражда, 2007. – 112 с.
8. *Федака П.* Василь Гренджа-Донський і «Просвіта» // Пам'ять рідної землі. – Ужгород, 1996. – С.264-268.
9. Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості / Упорядк. В. А. Просалової. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2012. – 516 с.

*Стаття надійшла до редколегії
25 квітня 2017 року*